

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/161573>

Please be advised that this information was generated on 2019-03-20 and may be subject to change.

VOORWOORD

LIBERALE(N EN) DEUGDEN

– Marcel Wissenburg –

Liberaal Reveil probeert een brug te slaan tussen wetenschap en politiek. Dat gebeurt soms door rechte streeks de ethische (on)wenselijkheid en empirische (on)juistheid van de vooronderstellingen van beleid aan te tonen. En soms gebeurt dat door niet op het urgente maar op het belangrijke te reflecteren: de liberale uitgangspunten en hun fundering zelf. De drie aan deugden gewijde filosofische bijdragen in dit nummer zijn van dit laatste soort. Ze stemmen eerder tot nadenken dan tot directe actie, en vragen daarom ook om met geduld gelezen te worden. Serieuze vraagstukken zijn nu eenmaal niet in Jip-en-Janneketaal op één A4-tje te beantwoorden.

Vrijwel elke liberale denker behoort tot één van de twee tradities in de ethiek: het consequentialisme of de deontologie. Voor consequentialisten zijn goede resultaten de maat van alle dingen: vanuit dit perspectief is vrijheid bijvoorbeeld vaak een middel tot een doel: geluk of nut. Voor deontologen is de intrinsieke moraliteit van een handeling, procedure of institutie maatgevend. Uit dit perspectief is de vrije markt niet goed omdat (en als) ze het meest effectief en efficiënt tot welzijn leidt, maar omdat het een eerlijke procedure is die de intrinsiek waardevolle autonomie van het individu respecteert.

Maar er is een derde type ethiek: de ethiek van de, met een volgens velen ouderwets woord, *deugden*: tot tweede natuur uitgegroeide grondhoudingen of motivaties. Over dit derde type horen we weinig liberale denkers spreken. Een uitzondering is John Rawls, die zijn *A Theory of Justice* opende met 'Justice is the first virtue of social institutions'.¹ Maar de deontoloog Rawls flirtte alleen maar met deugdeethiek – de overige 650 pagina's van zijn magnum opus draaien volledig om het bewijzen dat zijn twee *principles of justice* intrinsiek moreel zijn.

Waarom zijn liberalen zo stil over deugden? Deugdeethiek verdraagt zich intuïtief slecht met liberalisme: deugden associëren we in eerste lijn met de moti-

vatie van individuen, en daarmee met hun visie op het goede leven (wat Rawls de 'theory of the good' noemde), en dus met het meest persoonlijke deel van de persoonlijke levenssfeer. Is niet de hoeksteen van het liberalisme de individuele vrijheid om het leven naar eigen inzicht in te richten, of in de woorden van Frederik de Grote, dat 'jeder soll nach seiner Façon selig werden'?² Dus, zo schrijft de grondhouding van de liberaal voor: geen betutteling, handjes af van de individuele levensovertuiging, preferenties en smaken, geen moralistisch gepreek over deugd en ondeugd.

En toch...

Wanneer mensen de grens van het legitiem gebruik van hun vrijheid overschrijden en anderen kwaad doen of schade toebrengen (John Stuart Mills beroemde schadebeginsel), wanneer we reden hebben te geloven dat zij *compos mentis* waren, en wanneer we ze dus verantwoordelijk en aansprakelijk achten – daar kunnen ook liberalen niet anders dan vragen, in de woorden van de Amerikaanse liberale filosoof Thomas Hill Jr, 'What sort of person would do a thing like that?'³ En ook de positieve uitzondering, de man of vrouw die excelleert en ons een inspiratiebron of moreel voorbeeld is, roept die vraag op: wat bezielt ze?

Motieven, attitudes, deugden en ondeugden, vormen ook voor liberalen wel degelijk een legitiem onderwerp van publiek en politiek debat – en mogelijk ook van beleid: motieven inspireren immers het handelen van individuen, en daarmee de schade die zij anderen kunnen aandoen. Sterker, men zou kunnen zeggen (zoals auteurs in de volgende bijdragen suggereren) dat sommige deugden essentieel zijn voor een goed functionerende samenleving, zelfs een liberale samenleving die ruimte laat voor talloze verdere ondeugden; men kan zeggen dat andere deugden op z'n minst instrumenteel nuttig zijn; en men kan zeggen dat sommige ondeugden gewoon

onverenigbaar zijn met een liberale samenleving, en ontmoedigd mogen worden.

Het is puur toeval dat de drie reflecties op deugd die we u nu voorleggen, naadloos aansluiten op de drie typen mens die Plato, vader van de deugdethiek, onderscheidde: de gewone burger, de wachter en de geëerde.

Allereerst bespreekt historicus Geerten Waling een deugd die iedere burger raakt: vaderlandsliefde. Hij betoogt dat het 'bezielend verband' dat een natie bijeenhoudt en inburgering mogelijk maakt, in het geval van Nederland de lange traditie van vrijheid en zelfbeschikking is. Al worden de relikwieën van die traditie schromelijk verwaarloosd...

In de tweede bijdrage aan onze trilogie ontwikkelt bestuurskundige en filosoof Berry Tholen een oorspronkelijk perspectief op politieke verantwoordelijkheid. Zijn vertrekpunt is het onderscheid dat filosoof Paul Ricoeur ooit maakte tussen 'het politieke' (handelen gericht op een algemeen goed) en 'de politiek' (het politieke handwerk: strijd en machtsgebruik). Tholen laat zien, mede met hulp van Alasdair MacIntyre, hoe 'de politiek' nodig is om 'het politieke' te realiseren, en hoe het machtsspel tegelijk het evenwicht en de geloofwaardigheid van 'de politiek' ondergraaft. Politieke verantwoordelijkheid – dat is kundig laveren tussen de uitersten van deze paradox.

En dan is er ten derde de politiek met andere middelen voortgezet: de oorlog. Als er al plaats is voor ethiek in en rond de oorlog – een idee dat een vrije samenleving graag omarmt: oorlog draait voor ons immers om het beschermen van de beschaving – dan lijkt de deugdethiek het meest geschikt om in te zetten. Deugden zijn attitudes, en attitudes kunnen worden aangeleerd en getraind. Maar dan, zo vraagt militair ethicus Peter Olsthoorn: welke deugden? 'Warrior' deugden als moed, discipline, loyaliteit en gehoorzaamheid zijn niet per se liberaal – maar ook niet per se effectief, soms zelfs contraproductief. Olsthoorn bekijkt vervolgens, als illustratie, hoe de deugd moet 'anders' begrepen kan worden: effectiever én beter passend bij een vrije samenleving.

Prof. dr M.L.J. (Marcel) Wissenburg is hoogleraar Politieke Theorie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en hoofdredacteur van Liberaal Reveil.

Eindnoten

- 1) John Rawls, *A Theory of Justice. Revised Edition*. Harvard, 1999, p. 3.
- 2) Hans Pleschinski, *Voltaire – Friedrich der Große. Briefwechsel*, Darmstadt, 2010, p. 210.
- 3) Thomas E Hill, Jr., 'Ideals of Human Excellence and Preserving Natural Environments', *Environmental Ethics* 1983/5, p. 211.